

BEZCZYNNOŚĆ ZAWODOWA A BEZPIECZEŃSTWO OSOBISTE I RODZINNE

Marian Kasperski, Aleksandra Prus

Wojskowa Akademia Techniczna

Streszczenie. Artykuł składa się z dwóch części: rozważań teoretycznych oraz relacji z badań empirycznych prowadzonych w środowisku młodzieży akademickiej.

Na początku pierwszej części przedstawiono wybrane stanowiska podejmujące problem rozumienia i definiowania bezrobocia. Znajdują się tu rozróżnienia ekonomiczne, socjologiczne i psychologiczne, a także stanowisko katolickiej nauki społecznej. W części teoretycznej przedstawiono także pozytywne i negatywne skutki bezrobocia, rozróżniając efekty ekonomiczne i społeczne oraz skupiając się szczególnie na tych, które mają niewątpliwy wpływ na bezpieczeństwo osobiste i rodzinne, jak też zdrowie psychiczne i fizyczne osób dotkniętych bezrobociem. Pierwszą część kończą uwagi dotyczące sposobów przeciwdziałania bezrobociu, w których zasadniczą rolę odgrywają instytucje państwa.

W drugiej części przedstawiono fragmenty badań demoskopowych, których celem było poznanie opinii na temat funkcjonowania rynku pracy oraz pozytywnych i negatywnych skutków bezrobocia. Wyniki zaprezentowano, przytaczając te wypowiedzi respondentów, które pokazują wpływ bezrobocia na bezpieczeństwo osobiste i rodziny bezrobotnego.

Wstęp

Praca jest zasadniczą działalnością każdego człowieka, podejmowaną w celu zaspokojenia określonych potrzeb materialnych oraz niematerialnych. Umożliwia człowiekowi zdobycie w sposób uczciwy środków niezbędnych do przeżycia oraz przyczynia się do zwiększenia jego szans na godne i bezpieczne życie. Bardzo duży wpływ na nas ma sytuacja, gdy pozostajemy bez pracy – okres bezczynności zawodowej lub po prostu bezrobocie.

Zjawisko bezrobocia jest obecnie jednym z najbardziej palących problemów społecznych nurtujących współczesne społeczeństwa, a jego charakterystyczną cechą jest długotrwałość oraz masowość występowania. Powszechnie sądzi się, że bezrobocie dotyka głównie ludzi starszych z niskim wykształceniem lub przestarzałymi kwalifikacjami. Niestety zjawisko to coraz częściej dotyczy również absolwentów szkół średnich i wyższych, szczególnie mających wykształcenie humanistyczne. Jak podają statystyki powiatowych urzędów pracy w Polsce, co piąty bezrobotny to młody człowiek, który nie ukończył 25. roku życia.

Konsekwencje bezrobocia dotyczą bezpośrednio osób bezrobotnych oraz ich rodzin. Pierwszym skutkiem odczuwanym przez bezrobotnego jest obniżenie poziomu uzyskiwanych dochodów. Jest dobrze, jeśli taka osoba posiada prawo do otrzymywania zasiłku, który umożliwia jej przeżycie przez kilka miesięcy i prowadzenie poszukiwania nowego zatrudnienia. Brak stałej pracy powoduje, że bezrobotny nie ma środków finansowych na realizację swoich potrzeb oraz potrzeb członków jego rodziny. Im dłuższy okres trwania bezrobocia, tym bardziej drastyczne są konsekwencje tego zjawiska.

Utrata pracy nie tylko powoduje utratę dochodu, ale także moralne i psychiczne konsekwencje. Bezrobocie wywołuje u osoby dotkniętej tym problemem poczucie zagrożenia bezpieczeństwa i zależności od społeczeństwa. Przyczynia się do obniżenia poczucia własnej wartości i godności, osoba ta czuje się nieprzydatna dla bliskich oraz odrzucona przez całe społeczeństwo. Dla wielu bezrobotnych utrata pracy jest życiową porażką, która w najbardziej dramatycznych przypadkach odbiera nadzieję na lepszą przyszłość. Dłuższe trwanie takiego stanu często staje się przyczyną rozmaitych chorób psychicznych, a czasami może prowadzić do samobójstwa.

Oprócz tego bezrobocie powoduje szereg innych konsekwencji społecznych i ekonomicznych. Jest przyczyną ubożenia społeczeństwa, rozwoju patologii społecznych, takich jak alkoholizm i narkomania. Wpływa to na wzrost przestępczości i rozwój „szarej strefy” dotyczącej rynku pracy, a ekonomiczne koszty bezrobocia są ponoszone przez całą gospodarkę narodową.

Mając na uwadze ważkość beczynności zawodowej jako wielkiego problemu społecznego, poniżej przedstawiamy zarys teoretycznych uwag o bezrobociu oraz opinie studentów uczących się w Wojskowej Akademii Technicznej w Warszawie o pozytywnych i negatywnych skutkach tego zjawiska. Mamy nadzieję, że niniejszy artykuł, choć nie wyczerpuje tematu, to jednak z pewnością wpisuje się w dyskusję nad skutkami bezrobocia dla postrzegania bezpieczeństwa osobistego i rodzinnego.

Definiowanie bezrobocia

Jak wspomniano we wstępie, bezrobocie jest jednym z najważniejszych problemów ekonomicznych, społecznych, politycznych i socjologicznych nurtujących współczesny świat. Skutki bezrobocia w pierwszej kolejności dotyczą bezrobotnego i jego rodziny, a w dalszej obejmują całe społeczeństwo oraz gospodarkę narodową, dlatego bezrobocie znajduje się w kręgu zainteresowania racjonalnie rządzących władz państwowych oraz różnych dziedzin naukowych.

Początkowo na określenie zjawiska bezrobocia używano pojęcia „nadmiar ludności”. Natomiast sam termin bezrobocie w znaczeniu przymusowej beczynności zawodowej został po raz pierwszy użyty dopiero w połowie lat dziewięćdziesiątych

XIX wieku przez angielskiego ekonomistę Johna Atkinsona Hobsona¹. Choć od tego czasu minęło wiele lat, nadal istnieje problem definiowania zjawiska bezrobocia. Przyczyn owego sporu można upatrywać w trudnościach związanych z wyznaczeniem granic między bezrobotnymi a osobami pracującymi oraz w zróżnicowanych celach, jakie stawiają przed sobą badacze różnych dziedzin naukowych, takich jak ekonomia, socjologia czy psychologia².

Jedno ze współczesnych stanowisk w tej kwestii zwraca uwagę na relację bezrobocia do pracy. W tej konwencji Mieczysław Kabaj definiuje to zjawisko następująco: „bezrobocie jest negacją zatrudnienia, gdyż oznacza przesunięcie zasobów pracy ze sfery wytwarzania (działalności celowej i społecznie użytecznej) do strefy bierności”³. Znacznie szerzej widzi to zjawisko Krystyna Mlonek, traktując bezrobocie jako skomplikowany problem ekonomiczny i społeczny równocześnie, który powinien być rozpatrywany w dwóch ujęciach: przedmiotowym i podmiotowym. Zdaniem tej autorki bezrobocie rozpatrywane w ujęciu przedmiotowym jest to „kategoria analityczna dotycząca rynku pracy, która oznacza niezrealizowaną podaż pracy, będącą rezultatem nierównowagi między podażą siły roboczej (zasoby pracy) a popytem na pracę (miejsca pracy)”⁴. Ujęcie przedmiotowe zwraca szczególną uwagę na przyczyny bezrobocia, zatem jest kategorią ekonomiczną. W ujęciu podmiotowym zjawisko bezrobocia rozważa się z punktu widzenia sytuacji osób bezrobotnych, „oznacza stan beczynności zawodowej osób zdolnych do pracy i zgłaszających gotowość do jej podjęcia, dla których podstawą egzystencji są dochody z pracy”⁵. W tym rozumieniu podkreśla się społeczne znaczenie skutków bezrobocia, a bezrobocie jawi się jako istotny problem tego obszaru.

Wiele odniesień do tego zjawiska znajdziemy we współczesnej literaturze ekonomicznej. Podkreśla się w niej zazwyczaj trzy cechy osób bezrobotnych: 1) pozostawanie bez pracy, 2) poszukiwanie pracy, 3) gotowość do pracy. Choć cechy te wydają się oczywiste, to jednak w praktyce wywołują różne wątpliwości⁶.

Pozostawanie bez pracy jest bezsprzecznie podstawowym kryterium, jakie musi być spełnione, aby można było mówić o zjawisku bezrobocia. Z pewnością można stwierdzić, iż bezrobotni stanowią podgrupę osób niepracujących. Jednakże tak

¹ J.A. Hobson, *The problem of the Unemployed*, Methuen, London 1904, s. 2 i 93-97; cyt. za: E. Kwiatkowski, *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, PWN, Warszawa 2002, s. 13.

² M. Szyłko-Skoczny, *Polityka społeczna wobec bezrobocia w Trzeciej Rzeczypospolitej*, Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2004, s. 15; Krajowy Urząd Pracy, *Leksykon rynku pracy*, Warszawa 1997, s. 51.

³ M. Kabaj, *Aktywna polityka zatrudnienia i środki walki z bezrobociem (wybrane problemy)*, IPiSS, Warszawa 1990, s. 11.

⁴ K. Mlonek, *Bezrobocie*, (w:) *Polityka społeczna*, red. A. Kurzynowski, SGH, Warszawa 2002, s. 94.

⁵ Ibidem, s. 94.

⁶ M. Godfrey, *Global Unemployment: The New Challenge to Economic Theory*, The Harvester Press Publishing Group, Great Britain 1986, s. 6-9; cyt. za: E. Kwiatkowski, op. cit., s. 13.

oczywiste stwierdzenie wywołuje pewne obiekcje. Biorąc na przykład pod uwagę osoby pracujące w niepełnym wymiarze czasu pracy, czyż nie są one częściowo bezrobotne, jeśli pracują w niepełnym wymiarze godzin, nie mogą znaleźć pracy na pełen etat, a chciałyby tak pracować? Czyż nie stanowią łatwo dostępnej rezerwy siły roboczej? Kolejną grupą wywołującą pewne zastrzeżenia są osoby pracujące, lecz nieefektywnie wykorzystywane w procesie produkcyjnym. Sytuacja taka ma miejsce wówczas, gdy następuje spadek produkcji, a zatrudnienie w danym przedsiębiorstwie pozostaje na dotychczasowym poziomie. Czyż osoby pracujące w tymże przedsiębiorstwie nie są częściowo bezrobotne, jeżeli w tym samym czasie pracy mogłyby wyprodukować więcej, a nie produkują?⁷

Także kolejny warunek, jaki musi być spełniony przez osoby bezrobotne, a więc „poszukiwanie pracy”, pociąga za sobą pewne zastrzeżenia. Proces poszukiwania pracy może mieć różne postacie, takie jak: „rejestracja w urzędzie pracy, dawanie ogłoszeń prasowych, reagowanie na ogłoszenia o ofertach pracy, odwiedzanie pracodawców czy przepytywanie znajomych w sprawie wolnych miejsc pracy”⁸ oraz charakteryzować się różnymi poziomami intensywności. Proces poszukiwania pracy wiąże się również z ponoszeniem pewnych kosztów i osiąganiem pewnych korzyści. Jeżeli osoba poszukująca pracy spodziewa się, że koszty poszukiwania pracy przewyższą korzyści z jej podjęcia, zaprzestaje poszukiwań. Mimo wszystko, czy nie pozostaje ona nadal bezrobotnym?⁹

Trzecie kryterium osoby bezrobotnej – „gotowość do pracy” – wzbudza najmniej wątpliwości. Niemniej jednak w definicji tej nie określono okresu, w jakim osoba bezrobotna ma wykazywać tę gotowość – czy w danym tygodniu, czy miesiącu, czy w ciągu całego roku? Z wyżej opisanych wątpliwości wynika, iż cechy przypisane osobie bezrobotnej w tej definicji mają charakter ogólny i nie pozwalają na jednoznaczne zdefiniowanie pojęcia bezrobocia.

Niezależnie od wątpliwości, jakie pojawiły się podczas wcześniejszych rozważań, istotne jest to, że bezrobocie charakteryzuje głównie gospodarkę rynkową¹⁰ i oznacza koniunkturę, „w której popyt na siłę roboczą jest mniejszy od podaży, a na rynku pracy występuje wolna siła robocza, nieznajdująca możliwości zatrudnienia”¹¹.

Cytowany już Eugeniusz Kwiatkowski określa bezrobocie jako zjawisko „braku pracy zarobkowej wśród osób będących w pewnym przedziale wiekowym (określonym zwykle przez granice tzw. wieku produkcyjnego bądź też przez dolną granicę wieku produkcyjnego), które są zdolne i gotowe do pracy oraz jej poszukują”¹².

⁷ E. Kwiatkowski, *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, op. cit., s. 14.

⁸ Ibidem, s. 16.

⁹ Ibidem.

¹⁰ E. Dolny, J. Meller, Z. Wiśniewski, *Zarys polityki zatrudnienia*, PWE, Warszawa 1990, s. 12.

¹¹ M. Olędzki, *Polityka zatrudnienia*, PWE, Warszawa 1974, s. 30.

¹² E. Kwiatkowski, *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, op. cit., s. 20-21.

Ostatnia definicja kładzie szczególny nacisk na rodzaj pracy oraz wiek osoby, w jakim ona ma być, aby można ją uznać za osobę bezrobotną. Odwołując się do tej definicji, nie uznajemy za bezrobotne dzieci objęte powszechnym obowiązkiem szkolnym oraz osoby w wieku emerytalnym, chociaż nie wykonują one pracy zarobkowej.

Jeszcze inaczej opisuje bezrobocie stanowisko socjologiczne. Jedna z definicji socjologicznych określa bezrobocie jako „stan beczynności zawodowej jednostek zdolnych do pracy i zgłaszających gotowość jej podjęcia”¹³, przy czym należy podkreślić, iż chodzi głównie o osoby, dla których podstawą egzystencji są dochody uzyskiwane z pracy zarobkowej. Zatem bezrobocie jest sytuacją, w której osoby zdolne do pracy, skłonne ją podjąć, mają problemy z jej otrzymaniem, a zatem bezrobotna jest osoba niepracująca zarobkowo, która pragnie podjąć taką pracę, ale nie ma takiej możliwości.

Na aspekt podmiotowy zwraca uwagę katolicka nauka społeczna, postrzegając bezrobocie jako sytuację „gospodarczą i społeczną, w której pewna część pracowników pozbawiona jest realizacji podstawowego prawa osoby ludzkiej, mianowicie prawa do pracy”¹⁴. Według Kościoła katolickiego zjawisko bezrobocia jest przejawem łamania prawa naturalnego, z tego też powodu jest swego rodzaju sprawdzianem moralności w stosunkach społecznych. Bezrobocie jest źródłem nędzy, degradacji społecznej, moralnej oraz osłabienia życia religijnego. Zjawisko bezrobocia, uwiadamiając zależność człowieka od rozmaitych stosunków społeczno-gospodarczych, ujawnia jego niewystarczalność, a przez to godzi w jego ludzką godność.

W ujęciu psychologicznym podkreśla się, że bezrobocie to „utrata dochodów, dobrowolnej wymiany przywilejów i zobowiązań, utrata zależności instytucjonalnej oraz utrata pracy kontraktowej”¹⁵. Z tego punktu widzenia wykonywanie pracy zawodowej ma zasadnicze znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania każdego człowieka, albowiem zapewnia mu środki finansowe niezbędne do przeżycia we współczesnym świecie oraz poszerzania jego wiedzy i kompetencji, umożliwia rozwijanie zdolności i pasji życiowych. Praca zawodowa zaspokaja potrzeby wyższego rzędu, między innymi zapewnia kontakt z szerszym gronem ludzi niż rodzina czy najbliżsi znajomi, umożliwia osiągnięcie sukcesu. Poprzez posiadanie pracy człowiek nabywa prawa i zaciąga zobowiązania wobec społeczeństwa oraz innych instytucji. Natomiast bezrobocie powoduje utratę pracy, a tym samym odbiera dochody, wprowadza przymus kontrolowania i ograniczania własnych wydatków, ogranicza swobodę działania i możliwości zaspokajania potrzeb oraz negatywnie wpływa na

¹³ T. Borkowski, A.S. Marcinkowski, *Bezrobocie w perspektywie socjologicznej*, (w:) *Socjologia bezrobocia*, red. T. Borkowski, A.S. Marcinkowski, Warszawa 1996, s. 18.

¹⁴ W. Piwowarski, *Bezrobocie*, (w:) *Słownik katolickiej nauki społecznej*, red. W. Piwowarski, Warszawa 1993, s. 19-20.

¹⁵ A. Bańka (red.), *Bezrobocie. Podręcznik pomocy psychologicznej*, Poznań 1992, s. 22.

świadomość osoby bezrobotnej, a więc zaniża poziom bezpieczeństwa człowieka i jego poczucie wartości.

Pozytywne i negatywne skutki bezrobocia

W każdej normalnie funkcjonującej gospodarce zawsze istnieje pewien nieredukowalny poziom bezrobocia, spowodowany chwilową różnicą między popytem na pracę a jej podażą. W praktyce całkowite zlikwidowanie owego bezrobocia jest niemożliwe, ponieważ zawsze istnieją ludzie właśnie zmieniający pracę. Pomimo tego nie narusza ono równowagi na rynku pracy, a nawet uznaje się je za coś pozytywnego, zarówno w sensie ekonomicznym, jak i społecznym.

Do najważniejszych pozytywnych następstw takiego bezrobocia należy zaliczyć „wzrost konkurencji o miejsca pracy, zwłaszcza w atrakcyjnych i dobrze płatnych zawodach, co zwiększa zainteresowanie osób inwestycjami w „kapitał ludzki”, czego efektem jest wyższy poziom wykształcenia i wyższy poziom kwalifikacji”¹⁶. Wzrost poziomu bezrobocia tego typu powoduje, iż dotychczasowi pracownicy częściej skłonni są uczestniczyć w różnego rodzaju kursach doszkalających oraz kończyć studia wyższe, aniżeli w okresach zwiększonej podaży pracy. Z kolei zwiększone nakłady finansowe na doksztalcanie się celem utrzymania konkurencyjnej pozycji na rynku pracy pozytywnie wpływają na długofalowy rozwój gospodarczy.

Kolejnym pozytywnym aspektem istnienia tego bezrobocia, według Elżbiety Kryńskiej, jest „umocnienie dyscypliny pracy, kształtowanie pozytywnych postaw wobec pracy oraz zmniejszenie płynności zatrudnienia”¹⁷. Według tej autorki wzrost poziomu zagrożenia utraty miejsca pracy wobec obecnie zatrudnionych wymusza na nich przyjęcie słusznej postawy wobec pracy, która przejawia się w zwiększonej dyscyplinie oraz solidności pracy, w następstwie czego dochodzi do znacznej poprawy efektywności gospodarowania mikroekonomicznego.

Innym pozytywnym skutkiem bezrobocia, który należy tutaj przytoczyć, jest „osłabienie presji na wzrost płac, co ma istotne znaczenie dla zmniejszenia zjawisk inflacyjnych”¹⁸. Wzrost poziomu bezrobocia w istotny sposób zmniejsza siłę przetargową obecnie zatrudnionych oraz związków zawodowych w zakresie wywierania wpływu na wysokość płac. A obniżenie siły pracowników i związków zawodowych ułatwia prowadzenie polityki antyinflacyjnej.

Wzrost bezrobocia wspomaga również procesy „restrukturyzacji gospodarki, wymagające realokacji siły roboczej pod względem kwalifikacyjno-zawodowym

¹⁶ E. Kryńska, *Socjalne skutki zmian w zatrudnieniu i dochodach z pracy w okresie przebudowy*, Wydawnictwo IPiSS, Warszawa 1999, s. 29-30.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

i przestrzennym”¹⁹. Bezrobocie ma istotny wpływ na zmiany zachodzące w strukturze gospodarki, wynikające z „różnej w poszczególnych dziedzinach dynamiki postępu technicznego oraz zmieniającej się struktury popytu na towary i popytu na pracę”²⁰. Chwilowe bezrobocie nie tylko ułatwia zachodzenie procesów realokacyjnych w gospodarce, takich jak przechodzenie siły roboczej z mało efektywnych do wysoko efektywnych zachowań, ale także umożliwia zachodzenie pożądaných procesów podnoszenia i zmian kwalifikacji zawodowych.

Niestety w praktyce trudno jest jednoznacznie udowodnić pozytywny wpływ zjawiska bezrobocia w zakresie wszystkich wyżej wymienionych jego aspektów, aczkolwiek notuje się pewne korzystne zjawiska, takie jak poprawa nastawienia ludzi do pracy, wzrost wartości pracy, pojawienie się lub zwiększenie motywacji do podnoszenia poziomu wykształcenia oraz kwalifikacji, racjonalizacja zatrudnienia oraz wyboru zawodu.

Jak widać bezrobocie implikuje pewne pozytywne skutki, jednak zdecydowanie przeważają negatywne, zarówno w obszarze ekonomicznym, społecznym, psychologicznym jak i politycznym. Przy czym z całą stanowczością należy stwierdzić, iż wzrost i długotrwałość bezrobocia powoduje znaczne nasilenie występowania negatywnych konsekwencji, a zanik pozytywnych.

Negatywne ekonomiczne skutki bezrobocia to przede wszystkim koszty finansowe, jakie ponosi państwo i cała gospodarka krajowa, związane z pozostawianiem bez pracy ludzi, którzy są w wieku produkcyjnym, są zdolni podjąć pracę oraz pragną pracować. Makroekonomiczne koszty finansowe bezrobocia obciążają całe społeczeństwo. Do najczęściej wymienianych w literaturze ekonomicznej ujemnych skutków makroekonomicznych należą: 1) niepełne wykorzystanie zasobów pracy, 2) pojawienie się tzw. luki produktu krajowego brutto, 3) wydatki finansowe na programy rynku pracy, 4) straty dochodów budżetowych z tytułu bezrobocia, 5) wzrost emigracji zarobkowej²¹.

Oprócz wyżej wymienionych makroekonomicznych skutków, bezrobocie powoduje również szereg negatywnych konsekwencji w skali mikroekonomicznej, które dotyczą poszczególnych osób bezrobotnych oraz ich rodzin. Możemy do nich zaliczyć: 1) pogorszenie sytuacji materialnej bezrobotnych oraz ich rodzin, 2) pogorszenie standardu życia, 3) obniżenie dotychczasowego poziomu konsumpcji²².

Zasadniczą negatywną ekonomiczną konsekwencją bezrobocia długookresowego jest „niepełne wykorzystanie zasobów pracy, jako czynnika wzrostu gospodarczego (straty produkcyjne)”²³. Z kolei istnienie niewykorzystanych zasobów

¹⁹ Ibidem, s. 29-30.

²⁰ E. Kwiatkowski, *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, op. cit., s. 78.

²¹ E. Kryńska, *Socjalne skutki zmian w zatrudnieniu i dochodach z pracy w okresie przebudowy*, op. cit., s. 30.

²² Ibidem.

²³ M. Kacperska, *Teoretyczne aspekty rynku pracy*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2008, s. 26.

pracy w gospodarce oznacza „kształtowanie się produkcji faktycznej na poziomie niższym od produkcji potencjalnej (to jest występującej w warunkach pełnego zatrudnienia)”²⁴, co w dłuższym okresie oznacza spadek tempa wzrostu produkcji. Na utrzymywanie się produkcji faktycznej na poziomie niższym od poziomu potencjalnego ma również pośredni wpływ „spadek przeciętnej wydajności pracy, wynikający z postępujących w okresie bezrobocia procesów ubytku kapitału ludzkiego oraz emigracja wysoko wykształconych kadr, głównie ludzi młodych, którzy nie mogą znaleźć pracy w kraju”²⁵.

Kolejnym ważnym negatywnym skutkiem bezrobocia jest wzrost obciążeń finansowych państwa, który przejawia się w dwóch aspektach: wzroście wydatków państwa na utrzymanie bezrobotnych oraz walkę z bezrobociem (koszty bezpośrednie), a także wiąże się z utratą części dochodów budżetowych (koszty pośrednie). Wzrost bezrobocia sprawia, iż państwo jest zmuszone przeznaczyć większe środki finansowe na zasiłki dla osób bezrobotnych (którym przysługuje ten zasiłek), na różnego rodzaju świadczenia socjalne oraz na programy przeciwdziałania bezrobociu i aktywizacji bezrobotnych. Z drugiej zaś strony wzrost bezrobocia powoduje zmniejszone wpływy z podatków (bezpośrednich i pośrednich) do budżetu. Mniejsza liczba zatrudnionych odprowadza do państwa mniejszy podatek dochodowy, większa liczba bezrobotnych osłabia ogólną siłę nabywczą społeczeństwa, przez co konsumuje ono mniej, a tym samym zmniejszają się dochody państwa z podatków pośrednich²⁶.

Innym, nie mniej ważnym, negatywnym ekonomicznym skutkiem bezrobocia jest pogorszenie położenia materialnego osób długotrwale bezrobotnych oraz ich rodzin, wyrażające się obniżeniem poziomu konsumpcji, standardu życia oraz stopnia zaspokojenia potrzeb. „Gwałtowny spadek dochodów prowadzi do przymusowego oszczędzania poprzez ograniczanie, a często rezygnację z zaspokajania niektórych potrzeb; zmusza do korzystania z finansowej i rzeczowej pomocy zewnętrznej (głównie rodzin i ośrodków pomocy społecznej), zaciągania pożyczek, zalegania z opłatami za czynsz i inne”²⁷. Wiele ośrodków badań społecznych prowadzi badania budżetów domowych. Pokazują one, „że w rodzinach, w których choć jedna osoba jest bezrobotna, następuje ograniczenie wydatków na odzież i obuwie oraz jedzenie, a także wypoczynek, zmniejszenie rozmiarów oszczędności i zaprzestanie oszczędzania, zmniejszenie wydatków na usługi bytowe typu pralnia, fryzjer, szewc itp. oraz na zakup prasy, książek i artykułów przemysłowych”²⁸. Ten obszar niewąt-

²⁴ M. Wojdyło-Preisner, *Profilowanie bezrobotnych jako metoda przeciwdziałania długookresowemu bezrobociu*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2009, s. 26.

²⁵ M. Kasperska, *Teoretyczne aspekty rynku pracy*, op. cit., s. 27.

²⁶ Ibidem, s. 27.

²⁷ K. Młonek, *Bezrobocie*, op. cit., s. 104.

²⁸ W. Kozek, *Bezrobocie jako zjawisko społeczne*, (w:) *Wymiary życia społecznego – Polska na przełomie XX i XXI wieku*, red. M. Maroda, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007, s. 154.

pliwie związany jest z odczuwaniem braku bezpieczeństwa przez osoby bezrobotne i ich rodziny.

Tylko pewna część bezrobotnych jest w stanie utrzymać poziom konsumpcji i standard życia na dotychczasowym poziomie, rozliczając swoje obecne wydatki za pomocą posiadanych oszczędności. Pogorszenie położenia materialnego osób bezrobotnych długotrwale wynika z drastycznego spadku ich dochodów w porównaniu z dochodami, jakie otrzymywali, będąc zatrudnionymi. Bezrobotni mogą co prawda starać się o uzyskanie zasiłku dla bezrobotnych, ale nie wszyscy są uprawnieni do jego pobierania, a oprócz tego okres otrzymywania takiego zasiłku jest ograniczony²⁹.

Oprócz ujemnych skutków ekonomicznych, zjawisko bezrobocia pociąga za sobą również szereg różnorodnych negatywnych skutków społecznych. W sferze społecznej bezrobocie w istotny sposób oddziałuje na: stan psychicznego i fizycznego zdrowia bezrobotnego, jego kontakty z otoczeniem, sposób funkcjonowania rodziny dotkniętej problemem bezrobocia, a w skrajnych przypadkach prowadzi do rozwoju patologii społecznej.

Przytaczana już Elżbieta Kryńska następująco odnosi się do problemów bezpieczeństwa pozostających bez pracy: „Bezrobotni pozbawieni możliwości zaspokojenia potrzeby pracy, będącej potrzebą podstawową, a zarazem zasadniczym wymiarem ludzkiej egzystencji, nie mogą realizować własnych aspiracji życiowych i wartości. Podlegają procesom frustracji i degradacji społecznej”³⁰.

Z wyników badań przeprowadzonych nad zjawiskiem bezrobocia można wywnioskować, iż utrata pracy przyczynia się do tego, że „bezrobotny zmienia z czasem swoje dotychczasowe otoczenia społeczne. W jego nowym otoczeniu znajdują się zwykle osoby związane ze zjawiskiem bezrobocia. Są to najczęściej inni bezrobotni, a także pracownicy urzędów pracy i ośrodków pomocy społecznej”³¹. Utrata pracy wywołuje u bezrobotnego poczucie gniewu, odrzucenia, zbędności oraz zanik więzi emocjonalnych z dotychczasowymi współpracownikami oraz całą firmą, co znajduje odzwierciedlenie w ograniczeniu kontaktów z całą organizacją, jej pracownikami oraz innymi znajomymi z kręgu środowiska zawodowego. Bezrobotny zaczyna się otaczać ludźmi, którzy mają podobne odczucia, problemy lub też w jego mniemaniu rozumieją, co go spotkało i mogą mu pomóc. Dlatego w jego otoczeniu zaczynają się znajdować jedynie bezrobotni, pracownicy urzędów pracy i pomocy społecznej, co w konsekwencji prowadzi go do izolacji społecznej, a nierzadko do samoizolacji społecznej bezrobotnego, powiązanej z depresją psychiczną.

Negatywne skutki bezrobocia są odczuwane nie tylko przez samych bezrobotnych, ale także przez ich rodziny. „Dłuższe pozostawanie bez pracy stymuluje procesy

²⁹ E. Kwiatkowski, *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, op. cit., s. 83-84.

³⁰ E. Kryńska, *Socjalne skutki zmian w zatrudnieniu i dochodach z pracy w okresie przebudowy*, op. cit., s. 31.

³¹ E. Kwiatkowski, *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, op. cit., s. 88.

dezintegracyjne w życiu rodzinnym. Słabnący autorytet bezrobotnego wywołuje u niego pragnienie demonstrowania siły i władzy w stosunku do bliskich. Znacznie częściej w rodzinach bezrobotnych występują także rozwody i kłopoty wychowawcze z dziećmi”³².

W momencie gdy osoba, która jest głównym żywicielem rodziny (w Polsce zwyczajowo mężczyzna), traci źródło dochodów, pogarsza się jej sytuacja materialna oraz całej rodziny. Brak dostatecznych środków finansowych na prawidłową realizację funkcji wychowawczych pociąga za sobą konieczność rezygnowania między innymi z odpłatnych usług placówek edukacyjnych oraz zorganizowanych form wypoczynku. A to wszystko wpływa na obecną i przyszłą społeczną sytuację dziecka osoby bezrobotnej³³.

Dezintegracyjny wpływ bezrobocia na rodzinę osoby bezrobotnej może przejawiać się zjawiskiem bezrobocia „rodzinnego”, które zostało odkryte przez brytyjskie badania³⁴. Zjawisko bezrobocia rodzinnego polega na tym, iż rodzina dotknięta problemem bezrobocia izoluje się od swoich znajomych, przyjaciół, sąsiadów oraz społeczności szkolnych, co jest rezultatem braku środków finansowych oraz spadku poziomu samopoważania bezrobotnych.

Bezrobocie ma również wpływ na decyzje dotyczące zawarcia małżeństwa. Powszechne jest to, iż coraz większa liczba osób nieposiadających jeszcze własnej rodziny odkłada decyzję o zawarciu małżeństwa w czasie, licząc na polepszenie swojej sytuacji materialnej (osoba bezrobotna) lub ustabilizowanie sytuacji na rynku pracy, jeżeli posiada pracę, ale istnieje zagrożenie utraty pracy.

Skutki bezrobocia są szczególnie niebezpieczne dla młodzieży, absolwentów szkół, którzy pragną pracować, a nie mogą podjąć żadnej pracy. Bezrobocie, zwłaszcza długotrwałe, powoduje „dewaluację kwalifikacji zawodowych, obniża aspiracje edukacyjne, osłabia wolę pracy i zdolność do podejmowania wysiłku w celu pozyskania zarobkowego źródła utrzymania”³⁵.

Poza tym zjawisko bezrobocia powoduje głębokie zmiany w psychice takiego człowieka, sprzyja powstawaniu frustracji, hamuje rozwój osobowości, może wywoływać apatię lub też agresję, rodzić obojętność oraz osłabiać więzi rodzinne i społeczne³⁶. Brak stałego zajęcia, nieuregulowany tryb życia, brak perspektyw na przyszłość w konsekwencji prowadzą do różnych zachowań patologicznych, takich jak alkoholizm, narkomania, prostytutka czy przestępczość. Młodzież coraz częściej

³² E. Kryńska, *Socjalne skutki zmian w zatrudnieniu i dochodach z pracy w okresie przebudowy*, op. cit., s. 31.

³³ K. Mlonek, *Bezrobocie*, op. cit., s. 104.

³⁴ W. Kozek, *Bezrobocie jako zjawisko społeczne*, op. cit., s. 156.

³⁵ K. Mlonek, *Bezrobocie*, op. cit., s. 104.

³⁶ E. Kryńska, *Socjalne skutki zmian w zatrudnieniu i dochodach z pracy w okresie przebudowy*, op. cit., s. 31.

przyłącza się do różnych subkultur, gangów, szukając odskoczni od otaczającej rzeczywistości.

Opisując społeczne skutki bezrobocia, nie można pominąć psychospołecznych skutków wywołanych bezrobociem długotrwałym. Osoby, które straciły pracę, przystosowując się do nowej sytuacji, przechodzą przez kilka faz, a mianowicie: szok, optymizm, pesymizm, fatalizm oraz przyjęcie rzeczywistości³⁷.

Faza szoku związana jest z momentem utraty pracy i łączy się z uczuciem porażenia, upokorzenia oraz lęku przed przyszłością. W momencie gdy następuje oswojenie z nową rolą, przechodzi się do fazy optymizmu i nadziei. Wierząc, że bezrobocie jest jedynie stanem przejściowym, traktuje się je jak okres wypoczynku, realizacji własnych zainteresowań, jednocześnie zaczyna się poszukiwać nowego miejsca pracy, wierząc w powodzenie podjętych działań. Bezskuteczność prowadzonych działań prowadzi w dalszej kolejności do fazy pesymizmu i rezygnacji. Pojawiają się kłopoty finansowe, kłopoty ze zdrowiem tudzież negatywne reakcje emocjonalne. Przedłużający się okres bezrobocia wywołuje fazę fatalizmu oraz apatii. U osób bezrobotnych następuje obniżenie poczucia własnej wartości oraz motywacji do dalszego poszukiwania pracy czy chociażby do podniesienia własnych kwalifikacji. Następuje redukcja zainteresowań, a także oczekiwań życiowych bezrobotnych, co w rezultacie pogłębia ich izolację społeczną³⁸.

Często u osób pozbawionych pracy występują dolegliwości psychiczne oraz psychosomatyczne, takie jak rozdrażnienie, bezsenna, lęk czy depresja³⁹. Stres, gorsze odżywianie, niższy poziom higieny, brak środków finansowych, brak poczucia bezpieczeństwa wpływają ujemnie na fizyczne oraz psychiczne zdrowie bezrobotnych oraz ich rodzin, co znajduje odzwierciedlenie we wzroście liczby zachorowań, skróconej długości życia bezrobotnych, wzroście liczby samobójstw, a nawet zabójstw najbliższych członków rodziny. Także członkowie rodzin osób bezrobotnych znacznie częściej niż osoby pracujące zapadają na różne choroby.

Podsumowując, można stwierdzić, iż bezrobocie wywołuje szereg skutków ekonomicznych i społecznych, przy czym należy zaznaczyć, iż występowanie pozytywnych skutków bezrobocia jest charakterystyczne jedynie dla bezrobocia frykcyjnego, natomiast bezrobocie długookresowe ma tylko i wyłącznie negatywne skutki. Negatywne konsekwencje bezrobocia mają wpływ na życie bezrobotnych, ich rodzin, całe grupy społeczne, np.: społeczność lokalną, powodując jej degradację i upadek, zatrudnionych pracowników – wzrost zagrożenia utraty pracy powoduje, iż stają się oni bardziej ulegli wobec pracodawcy.

³⁷ M. Wojdyło-Preisner, *Profilowanie bezrobotnych jako metoda przeciwdziałania długookresowemu bezrobociu*, op. cit., s. 28-29.

³⁸ M. Goszczyńska, *Poczucie jakości życia u bezrobotnych*, „Polityka społeczna”, 1996 nr 1, s. 7-9.

³⁹ E. Kryńska, *Socjalne skutki zmian w zatrudnieniu i dochodach z pracy w okresie przebudowy*, op. cit., s. 31.

Negatywne konsekwencje bezrobocia są odczuwalne także przez całe społeczeństwo: zanikanie więzi społecznych, rozwój zjawisk patologicznych, ponoszenie kosztów ekonomicznych związanych z utrzymywaniem bezrobotnych oraz prowadzeniem walki z bezrobociem. Utrzymywanie się bezrobocia na wysokim poziomie, w dłuższym czasie, powoduje niezadowolenie społeczeństwa, które może wyrazić się różnego rodzaju niepokojami społecznymi, stanowiącymi zagrożenie dla bezpiecznego i trwałego rozwoju gospodarczego.

Przeciwdziałanie bezrobociu

Jedną z form wpływania na rynek pracy, kształtowania jego struktury i dynamiki rozwoju, jaką może w dzisiejszych czasach stosować państwo, jest polityka zatrudnienia. W literaturze tematu politykę zatrudnienia definiuje się jako „świadomą działalność organów państwowych, instytucji i organizacji działających z ramienia państwa oraz podmiotów gospodarujących, polegającą na wyznaczaniu celów i zadań oraz podejmowaniu przedsięwzięć służących zapewnieniu pełnego i racjonalnego zatrudnienia w procesach realizacji nadrzędnych celów społeczno-gospodarczych”⁴⁰. Tak rozumiana polityka zatrudnienia stawia państwu zadanie osiągnięcia pełnego i racjonalnego zatrudnienia, a więc doprowadzenie rynku pracy do sytuacji, w której wszystkie osoby zdolne do pracy i chętne do jej podjęcia mogą być zatrudnione w stosunkowo krótkim czasie, a struktura i wielkość zatrudnienia na rynku pracy będzie optymalna przy danym poziomie techniczno-technologicznym przemysłu oraz miejsc pracy.

Według Bolesława Winiarskiego prowadzona przez państwo polityka zatrudnienia obejmuje swoim zasięgiem następujące zadania szczegółowe: redukcję bezrobocia, likwidację ubóstwa, wypełnianie luki zatrudnieniowej, oddziaływanie na decyzje w sprawie wyboru między bezrobociem a inflacją, reorientowanie instytucji rynku pracy⁴¹.

Polityka państwa na rynku pracy może występować w postaci polityki podażowej bądź popytowej. Celem stosowania narzędzi polityki podażowej jest wykorzystanie bodźców ekonomicznych w taki sposób, aby nastąpiła zmiana poziomu pełnego zatrudnienia oraz naturalnej stopy bezrobocia⁴². Wymienione instrumenty służą przede wszystkim obniżaniu poziomu bezrobocia oraz poprawianiu skuteczności funkcjonowania rynku pracy, jednak pozytywne efekty mogą wystąpić dopiero w dłuższym okresie. Dlatego też oprócz długofalowych działań wpływających głównie na funkcjonowanie gospodarki, należy równocześnie stosować doraźne środki, przynoszące efekty w krótkim okresie. Takim doraźnie działającym środkiem jest polityka rynku pracy.

⁴⁰ S. Czajka (red.), *Zarys polityki społecznej*, PWE, Warszawa 1986, s. 45.

⁴¹ B. Winiarski (red.), *Polityka gospodarcza*, PWN, Warszawa 2006, s. 467.

⁴² D. Begg, S. Fischer, R. Dornbusch, *Ekonomia. Makroekonomia*, PWE, Warszawa 2003, s. 234-240.

Elżbieta Kryńska ten rodzaj aktywności państwa określa następująco: „Polityka rynku pracy to świadome oddziaływanie państwa na podaż i popyt na pracę w celu utrzymania bądź przywrócenia równowagi na rynku pracy”⁴³. Tak rozumiana polityka rynku pracy skupia się przede wszystkim na działaniach państwa mających przeciwdziałać bezrobociu oraz łagodzić skutki tego zjawiska.

Polityka rynku pracy może mieć charakter aktywnej polityki, wówczas ma na celu redukcję bezrobocia, lub pasywnej polityki, wtedy jej zasadniczym celem jest łagodzenie skutków bezrobocia poprzez udzielanie pomocy socjalnej osobom bezrobotnym.

Jednym z podstawowych instrumentów aktywnej polityki państwa, mającej zmniejszyć poziom bezrobocia, jest instytucja pośrednictwa pracy. Jej zasadniczym zadaniem jest udzielanie pomocy osobom poszukującym pracy w znalezieniu odpowiedniego zatrudnienia, a pracodawcom pomoc w znalezieniu odpowiednich pracowników⁴⁴. Do pośrednictwa pracy upoważnione są przede wszystkim państwowe urzędy pracy: powiatowe oraz wojewódzkie⁴⁵, ale mogą się tym zajmować także prywatne instytucje, które uprzednio otrzymały upoważnienie prezesa Krajowego Urzędu Pracy do prowadzenia takiej działalności. Oprócz zasadniczego zadania, jakim jest udzielanie pomocy bezrobotnym oraz innym osobom poszukującym pracy w znalezieniu odpowiedniego zatrudnienia oraz pracodawcom w pozyskaniu pracowników o pożądanym kwalifikacjach, instytucje prowadzące pośrednictwo pracy zajmują się również innymi przedsięwzięciami⁴⁶.

Sposobem zmniejszania bezrobocia, choćby czasowo, są prace interwencyjne. Polegają one na udzielaniu dofinansowania pracodawcom, którzy znajdują się w złej kondycji finansowej lub działają w okresie złej koniunktury. Istotnym instrumentem aktywnej polityki rynku pracy są roboty publiczne, polegające na czasowym zatrudnianiu osób bezrobotnych w usługach publicznych. Innym sposobem pobudzania bezrobotnych do działania jest poradnictwo zawodowe. Polega ono na udzielaniu osobom poszukującym pracy pomocy w wyborze odpowiedniego zawodu i miejsca zatrudnienia, a pracodawcom pomocy w doborze odpowiednich ludzi na stanowiska pracy wymagające szczególnych predyspozycji⁴⁷.

⁴³ E. Kryńska, *Możliwość uzyskania pracy i ograniczanie bezrobocia jako obszar działań na rzecz poprawy warunków powstawania i funkcjonowania rodzin*, (w:) *Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w Polsce. Uwarunkowania demograficzne i społeczne*, red. D. Graniewska, Wydawnictwo IPISS, Warszawa 2004, s. 145.

⁴⁴ *Ustawa o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu z 14 grudnia 1994, art. 12, ust. 1.*

⁴⁵ M. Cynk, *Instrumenty kształtowania rynku pracy w Polsce*, (w:) *Uwarunkowania współczesnej polityki społecznej*, red. B. Ponikowski i J. Zarzeczny, WUW, Wrocław 2002, s. 168.

⁴⁶ Zob. K. Głębicka, *Wybrane elementy rynku pracy*, Wyd. WSP TWP, Warszawa 2001, s. 58-59.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 64-65.

Szkolenia i przekwalifikowanie bezrobotnego to kolejna forma działań, jakie państwo może wykorzystywać, aby przeciwdziałać bezrobociu. Szkolenie jest przyuczeniem do zawodu, przekwalifikowaniem, podwyższeniem kwalifikacji zawodowych lub nauką poszukiwania i uzyskania zatrudnienia. Bezrobotny jest kierowany na szkolenie wówczas, gdy zostanie uprawdopodobnione, że to szkolenie zapewni mu odpowiednią pracę oraz zostaną spełnione inne warunki⁴⁸. Ważnym elementem wpływającym na rynek pracy jest pomoc państwa firmom oraz osobom prywatnym w tworzeniu nowych miejsc pracy. Ta forma działalności szerzej znana jest pod hasłem popierania przedsiębiorczości indywidualnej. W ramach tego programu państwo oferuje system zasiłków celowych na zakładanie własnych firm. Celem tego systemu jest skłonienie bezrobotnych lub osób zagrożonych tym zjawiskiem do zakładania własnych działalności gospodarczych.

Państwo może popierać przedsiębiorczość poprzez tworzenie tzw. wolnych stref gospodarczych lub stref aktywności gospodarczej. Utworzenie wolnej strefy ekonomicznej na terenie opóźnionego regionu bardzo korzystnie wpływa na jego rozwój. Ulgi podatkowe przyciągają inwestorów, którzy otwierają swoje przedsiębiorstwa w danym regionie, tworzą nowe miejsca pracy, a przez to przyczyniają się do rozwoju całego regionu. Taki program w istotny sposób powoduje zmniejszenie poziomu bezrobocia. Państwo może również wspierać przedsiębiorczość poprzez udzielanie pomocy małym i dużym przedsiębiorstwom.

Wśród instrumentów pasywnej polityki państwa najważniejsze znaczenie mają przede wszystkim zasiłki dla bezrobotnych, dodatki szkoleniowe, stypendia oraz dodatki aktywizacyjne.

Zasiłek dla bezrobotnych jest świadczeniem obligacyjnym, powszechnym i okresowym, przyznawanym na podstawie decyzji administracyjnych starosty. Otrzymanie zasiłku dla bezrobotnych zależy od posiadanego statusu osoby nieposiadającej pracy. Wypłacanie zasiłku dla bezrobotnych jest świadczeniem obligacyjnym, jeśli osoba spełnia określone przepisami wymogi, zasiłek musi być wypłacony. Nie wymaga się od niej jakiegось aktywnego działania. Odmiennie jest z pozostałymi świadczeniami polityki pasywnej.

Możliwość uzyskania dodatków szkoleniowych, aktywizacyjnych oraz stypendiów jest uzależniona od aktywnego działania osoby bezrobotnej na rynku pracy. Dodatki szkoleniowe otrzymują osoby biorące udział w różnego rodzaju kursach szkoleniowych i doszkalających. Stypendia otrzymują bezrobotni w wieku poniżej 25 lat i inni bezrobotni znajdujący się w szczególnej sytuacji na rynku pracy, którzy biorą udział w różnego rodzaju szkoleniach i stażach u pracodawców. Dodatki aktywizacyjne są wypłacane bezrobotnym mającym prawo do zasiłku za podjęcie pracy

⁴⁸ Zob. M. Cynk, *Instrumenty kształtowania rynku pracy w Polsce*, op. cit., s. 169-170.

w niepełnym wymiarze czasu pracy, przy czym otrzymują za nie wynagrodzenie niższe od minimalnego⁴⁹.

Zasadniczym celem stosowania dodatków szkoleniowych, aktywizacyjnych i stypendiów jest mobilizacja bezrobotnych do podejmowania aktywnych działań na rynku pracy, dzięki którym mogą się oni nauczyć samodzielności, podnosić swoje kwalifikacje, zdobywać nowe doświadczenia i nawiązywać kontakty z potencjalnymi pracodawcami. Przy okazji owe dodatki i stypendia przyczyniają się do finansowego wsparcia budżetu osoby bezrobotnej.

Praca i bezrobocie w opiniach młodzieży

Badania empiryczne, które chcemy przedstawić w dalszej części artykułu, zostały przeprowadzone na grupie 185 studentów Wojskowej Akademii Technicznej w Warszawie. Celem badań była ocena sytuacji na rynku pracy oraz poznanie opinii studentów o pozytywnych i negatywnych skutkach bezrobocia. Aby zapewnić reprezentatywność opinii, badanie ankietowe przeprowadzono wśród studentów studiów cywilnych i wojskowych, na Wydziale Cybernetyki oraz Wydziale Mechanicznym, zarówno na kierunkach technicznych, jak i na humanistycznych, stacjonarnych i niestacjonarnych. Opisane badania zostały przeprowadzone w kwietniu i maju w 2010 roku.

W badanej zbiorowości znalazło się 38% kobiet i 62% mężczyzn. Największą grupę pod względem wieku stanowili studenci od 19 do 25 lat – 73,5%; co siódmy był w wieku 26-30 lat; nieco mniejszą liczebnie grupę (12,4%) stanowili studenci powyżej 30 roku życia. Niemal 2/3 badanej populacji miało już doświadczenia zawodowe – zetknęli się z problemem bezrobocia osobiście (31,4%) bądź też poprzez swoje rodziny – 50,8%⁵⁰.

Pierwsza część ankiety poświęcona była problematyce znaczenia pracy i postaw wobec pracy. Już tu respondenci zwrócili uwagę na bezpieczeństwo, jakie wiąże z pracą, wysoko sytuując pewności zatrudnienia i stabilności pracy. Szczegółowe wyniki przedstawia tabela 1.

Polska jest krajem o dość znacznym bezrobociu, a w czasie relacjonowanych badań wynosiło ono około 12-13%. Taka sytuacja niewątpliwie daleka jest od poczucia bezpieczeństwa i nie sprzyja tworzeniu planów życiowych, co ujawniają odpowiedzi na kolejne pytanie przedstawione na wykresie zamieszczonym poniżej.

Przytaczane w pierwszej części stanowiska teoretyków upoważniają do stwierdzenia, że poczucie bezpieczeństwa pozytywnie wpływa na nasze zdrowie psychiczne i fizyczne, a jego brak przyczynia się do degradacji w tym obszarze. Podobnego zdania byli nasi respondenci. Zdecydowana większość studentów WAT (91,4%), uważa, że bezrobocie

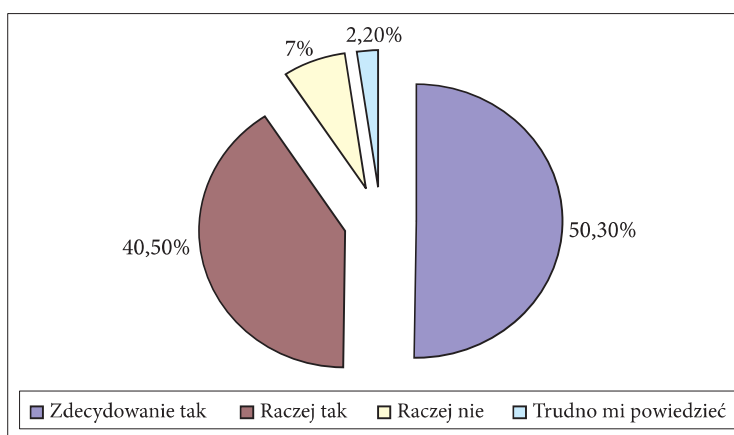
⁴⁹ Ibidem, s. 229.

⁵⁰ Szczegółowe informacje o problemach metodologicznych oraz badanej populacji zawiera praca magisterska; patrz A. Prus, *Pozytywne i negatywne skutki bezrobocia*, WAT, Warszawa 2010, s. 56-65.

ma istotny wpływ na zdrowie psychiczne osoby bezrobotnej. Z tym że przeszło połowa ankietowanych (51,4%) stwierdziła to z całą stanowczością, a pozostali z tej grupy (40%) odpowiedzieli, że raczej ma wpływ. Przeciwnego zdania było tylko 8,1% respondentów, którzy powiedzieli, że raczej nie ma istotnego wpływu. Odpowiedzi na to pytanie nie udzieliło tylko 0,5% badanych osób. Nie było żadnego głosu, który by zdecydowanie stwierdził, iż bezrobocie nie ma istotnego wpływu na zdrowie psychiczne bezrobotnego. Widać zatem, że studenci postrzegają bezrobocie jako istotny problem w życiu bezrobotnego, który znajduje odzwierciedlenie w jego stanie psychicznym.

Tabela 1. Jakie kwestie, zdaniem Pani/Pana, są ważne w związku z posiadaniem pracy?

Lp.	Odpowiedzi	Ogółem	Średnia
1	Wysokość zarobków	81,1%	1,59
2	Pewność zatrudnienia, stabilność	75,2%	1,68
3	Możliwość własnego rozwoju	47,7%	1,97
4	Możliwość awansu zawodowego	28,7%	2,26
5	Zajmowane stanowisko, władza	9,2%	2,29
6	Dobra atmosfera w pracy, dobre relacje w pracy	40%	2,38
7	Poznawanie nowych ludzi	7,1% ⁵¹	2,38 ⁵²

Wykres 1. Czy zgadza się Pani/Pan z opinią, iż coraz częściej młodzi ludzie odkładają decyzję o założeniu rodziny w związku z sytuacją istniejącą na rynku pracy?

⁵¹ Procenty nie sumują się do 100 ze względu na możliwość wielokrotnego wyboru.

⁵² Licząc średnią, pozostawiono numerację jak w kwestionariuszu ankiety, zatem im mniejsza średnia, tym ważniejszy wybór.

Mniej zgodne opinie prezentowali respondenci w odniesieniu do pytania o to, czy zjawisko bezrobocia ma istotny wpływ na fizyczne zdrowie bezrobotnego. Niemal co siódmy ankietowany (15,1%) uważa, że zjawisko bezrobocia ma zdecydowany wpływ na fizyczne zdrowie. Ponad 1/3 twierdziła, że zjawisko bezrobocia raczej ma istotny wpływ na fizyczne zdrowie bezrobotnego (38,9%). Przeciwnego zdania (38,4%) byli ci, którzy uważali, że zjawisko bezrobocia raczej nie ma istotnego wpływu na fizyczne zdrowie bezrobotnego. Tylko nieliczni (4,3%) byli zdania, że zjawisko bezrobocia zdecydowanie nie wpływa na fizyczne zdrowie bezrobotnego. Pozostali ankietowani nie wyrazili swojej opinii.

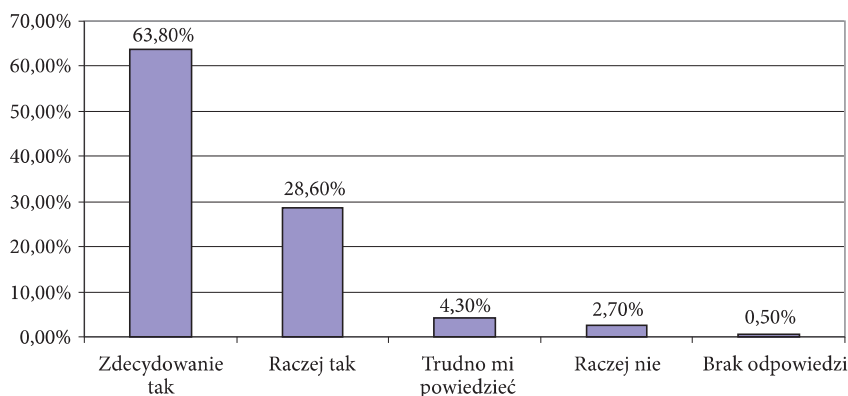
Chcąc się upewnić, jak respondenci postrzegają wpływ bezrobocia na osobę bezrobotną i na jej życie, czy bezrobocie odbierane jest jako coś pozytywnego, czy raczej negatywnego, zadano im kolejne pytanie. Uzyskane na to pytanie odpowiedzi zestawiono w poniższej tabeli.

Tabela 2. Jeśli utrata pracy wpływa na bezrobotnego, to jakby Pani/Pan określiła/określił ten wpływ?

Lp.	Wpływ utraty pracy na bezrobotnego	N	%
1.	Zdecydowanie negatywny	99	53,50
2.	Raczej negatywny	75	40,50
3.	Trudno powiedzieć	8	4,40
4.	Raczej pozytywny	2	1,10
5.	Brak odpowiedzi	1	0,50
6.	Zdecydowanie pozytywny	0	0

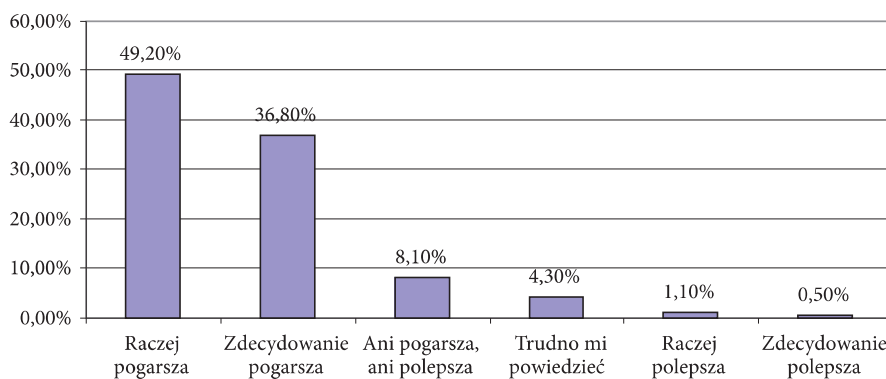
Przytaczani w pierwszej części teoretycy wyraźnie wskazują, że bezrobocie ma także wpływ na rodzinę osoby bezrobotnej. Odnosząc się do tej kwestii, ankietowanym postawiono następne pytanie. Otrzymane odpowiedzi przedstawia wykres 2.

Respondentów zapytano również o wpływ bezrobocia na psychiczne i fizyczne zdrowie rodziny osoby bezrobotnej, aby przekonać się, czy studenci wyrażą podobną opinię do opinii na temat zdrowia samej osoby bezrobotnej. Prawie połowa ankietowanych (48,1%) uważa, że bezrobocie raczej ma wpływ na zdrowie psychiczne rodziny, nieznacznie mniej osób (41,1%) jest przekonanych, że bezrobocie zdecydowanie tak wpływa. 9,2% sądzi, że raczej nie ma wpływu, a tylko 1,1% ankietowanych twierdzi, że zdecydowanie nie wpływa na zdrowie psychiczne rodziny osoby bezrobotnej. Pozostali (0,5%) nie udzielili odpowiedzi na zadane pytanie. Widać zatem, iż studenci WAT także w tym przypadku podobnie oceniają wpływ bezrobocia na zdrowie psychiczne rodziny, tylko nieznacznej zmianie uległy proporcje między stopniem pewności, z jaką studenci wyrażają swoją opinię. Także podobnie kształtowały się odpowiedzi na pytanie odnoszące się do wpływu bezrobocia na zdrowie fizyczne rodziny osoby bezrobotnej.

Wykres 2. Czy uważa Pani/Pan, że bezrobocie dotyka również, w mniejszym lub większym stopniu, rodzinę osoby bezrobotnej?

Kolejny problem poruszony w ankiecie dotyczył relacji między członkami rodziny dotkniętej zjawiskiem bezrobocia. Ponad 4/5 ankietowanych jest zdania, że bezrobocie pogarsza relacje między członkami rodziny dotkniętej problemem bezrobocia, a tylko nieliczni studenci są przeciwnego zdania. Procentowy rozkład odpowiedzi przedstawia graficznie kolejny wykres.

Wykres 3. Jak Pani/Pan sądzi, czy bezrobocie przyczynia się do polepszenia, czy pogorszenia relacji między członkami rodziny dotkniętej zjawiskiem bezrobocia?

Ważną kwestią związaną z bezpieczeństwem jest kreowanie i utrzymanie autorytetu w rodzinie przez osobę bezrobotną, zwłaszcza jeśli ta osoba jest mężczyzną. Około dwie trzecie respondentów uważa, że bezrobocie może przyczynić się do utraty autorytetu przez osobę bezrobotną, przy czym zdecydowanie takiego zdania jest 34,1% ankietowanych, raczej tak uważa 33% studentów. Odmiennego zdania na

ten temat jest jedna piąta ankietowanych. Z tym że 20% uważa, że zjawisko to raczej nie wpływa na utratę autorytetu, a tylko 0,5% badanych jest zdania, że zdecydowanie nie ma takiego wpływu. Pozostali ankietowani nie mieli zdania na ten temat.

W dalszej kolejności poproszono ankietowanych o wybranie i zaznaczenie trzech najdotkliwszych skutków bezrobocia, na jakie mogą być narażone rodziny dotknięte tym problemem. Przeszło trzy czwarte respondentów za najdotkliwszy skutek, jaki dotyka rodzinę osoby bezrobotnej, uznało pogorszenie sytuacji materialnej tej rodziny. Prawie połowa ankietowanych uważa, że najdotkliwsze dla rodziny osoby bezrobotnej jest pogorszenie relacji rodzinnych oraz zjawiska alkoholizmu i narkomanii. Szczegółowe wypowiedzi przedstawia kolejna tabela.

Tabela 3. Które z poniżej wymienionych skutków bezrobocia Pani/Pana zdaniem są najdotkliwsze dla rodziny osoby bezrobotnej?

Lp.	Wyszczególnienie	N	%
1.	Pogorszenie sytuacji materialnej	141	76,20
2.	Pogorszenie relacji rodzinnych	90	48,60
3.	Alkoholizm, narkomania	87	47,00
4.	Utrata możliwości rozwoju rodziny	56	30,30
5.	Przemoc w rodzinie	54	29,20
6.	Rozpad rodziny	44	23,80
7.	Pogorszenie zdrowia osoby bezrobotnej oraz członków rodziny	42	22,70
8.	Izolacja społeczna rodziny	30	16,20
9.	Inny, jaki?.....	3	1,60 ⁵³

W literaturze zajmującej się problematyką bezrobocia autorzy podkreślają, że wywołuje ono, oprócz negatywnych ekonomicznych skutków, również negatywne skutki społeczne. Najczęściej wymieniane konsekwencje to: podleganie procesom frustracji przez bezrobotnych, izolowanie się bezrobotnych od ogółu społeczeństwa, procesy dezintegracyjne w rodzinach itp. Natomiast studenci WAT za najważniejsze negatywne społeczne skutki bezrobocia uznali wzrost przestępczości, rozwój patologii społecznych, takich jak alkoholizm i narkomania. Także dosyć duża grupa osób uważa, że bezrobocie jest przyczyną niezadowolenia społecznego, demoralizacji młodzieży oraz rozwoju „szarej strefy” w obrębie rynku pracy. Całość wyników dotyczących negatywnych skutków społecznych prezentuje tabela zamieszczona poniżej.

⁵³ Procenty nie sumują się do 100 ze względu na możliwość wielokrotnego wyboru.

Tabela 4. Jakie są, zdaniem Pani/Pana, najważniejsze negatywne społeczne skutki bezrobocia?

Lp.	Wyszczególnienie	N	%
1.	Wzrost przestępczości	112	60,5
2.	Rozwój patologii społecznych takich jak alkoholizm, narkomania	100	54,1
3.	Niezadowolenie społeczeństwa	75	40,5
4.	Demoralizacja młodzieży	74	40,0
5.	Rozwój „szarej strefy” w obrębie rynku pracy	74	40,0
6.	Pogorszenie stanu zdrowia psychicznego i fizycznego bezrobotnych	57	30,8
7.	Zmniejszona liczba zawieranych związków małżeńskich	33	17,8
8.	Zwiększona liczba rozwodów	22	11,9
9.	Inne społeczne skutki, jakie?	2	1,1 ⁵⁴

Zakończenie

Praca jest nieodłączną częścią życia każdego człowieka, podejmowaną dla zaspokojenia określonych potrzeb materialnych i niematerialnych. W pierwszej kolejności zapewnia człowiekowi godziwą i uczciwą egzystencję. Praca jest swego rodzaju regulatorem trybu życia każdego człowieka, to od niej zależy, kiedy wstajemy, jemy, mamy wolny czas na odpoczynek itp. Zapewnia również rozległe kontakty społeczne oraz przyczynia się do rozwoju osobistego każdego z nas. W dalszej kolejności praca służy przekształcaniu otaczającej nas rzeczywistości. Z tego też punktu widzenia można przyjąć, że posiadanie pracy jest prawem, które należy się każdemu człowiekowi. Bezrobocie pojawia się w momencie utraty pracy przez osobę zatrudnioną. Praca i bezrobocie są zatem nierozdzielnie ze sobą połączone.

Niewielki poziom bezrobocia na rynku jest zjawiskiem naturalnym. Jednakże, gdy nadmiernie wzrośnie, wywołuje znacznie więcej negatywnych niż pozytywnych skutków. Przede wszystkim dotyka samego bezrobotnego i jego rodziny, odbiera mu podstawowe źródło utrzymania, dotychczasowe kontakty towarzyskie, poczucie godności oraz powoduje uzależnienie od innych osób.

Bezrobocie wywołuje również szereg skutków społecznych, z których najbardziej powszechne to ubożenie społeczeństwa, pojawianie się patologii społecznych, szarej strefy. Przedstawione fragmentaryczne wyniki przeprowadzonych badań demoskopowych w zupełności potwierdzają to stanowisko. Można zatem powiedzieć, że bezczynność zawodowa – bezrobocie – jest zagrożeniem dla bezpieczeństwa osoby bezrobotnej i jego rodziny.

⁵⁴ Procenty nie sumują się do 100 ze względu na możliwość wielokrotnego wyboru.

BIBLIOGRAFIA

1. A. BAŃKA (red.), *Bezrobocie. Podręcznik pomocy psychologicznej*, Poznań 1992.
2. D. BEGG, S. FISCHER, R. DORNBUSCH, *Ekonomia. Makroekonomia*, PWE, Warszawa 2003.
3. T. BORKOWSKI, A.S. MARCINKOWSKI (red.), *Socjologia bezrobocia*, Warszawa 1996.
4. S. CZAJKA (red.), *Zarys polityki społecznej*, PWE, Warszawa 1986.
5. E. DOLNY, J. MELLER, Z. WIŚNIEWSKI, *Zarys polityki zatrudnienia*, PWE, Warszawa 1990.
6. K. GŁĄBICKA, *Wybrane elementy rynku pracy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2001.
7. M. GOSZCZYŃSKA, *Poczucie jakości życia u bezrobotnych*, „Polityka społeczna” nr 1, 1996.
8. D. GRANIEWSKA, *Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w Polsce. Uwarunkowania demograficzne i społeczne*, IPiSS, Warszawa 2004.
9. M. KABAJ, *Aktywna polityka zatrudnienia i środki walki z bezrobociem (wybrane problemy)*, IPiSS, Warszawa 1990.
10. M. KACPERSKA, *Teoretyczne aspekty rynku pracy*, Wydawnictwo Naukowe WNPiD, UAM, Poznań 2008.
11. Krajowy Urząd Pracy, *Leksykon rynku pracy*, Warszawa 1997.
12. E. KRYŃSKA, *Socjalne skutki zmian w zatrudnieniu i dochodach z pracy w okresie przebudowy*, IPiSS, Warszawa 1999.
13. P. KUBIAK, *Efekty uczestnictwa bezrobotnych w aktywnych programach rynku pracy w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2005.
14. A. KURZYŃSKI (red.), *Polityka społeczna*, SGH, Warszawa 2002.
15. E. KWIATKOWSKI, *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, PWN, Warszawa 2002.
16. M. MARODY (red.), *Wymiary życia społecznego – Polska na przełomie XX i XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007.
17. M. OLĘDZKI, *Polityka zatrudnienia*, PWE, Warszawa 1974.
18. W. PIWOWARSKI (red.), *Słownik katolickiej nauki społecznej*, Warszawa 1993.
19. B. PONIKOWSKI, J. ZARZECZNY, *Uwarunkowania współczesnej polityki społecznej*, UW, Wrocław 2002.
20. M. SZYLKO-SKOCZNY, *Polityka społeczna wobec bezrobocia w Trzeciej Rzeczypospolitej*, Instytut Polityki Społecznej UW, Warszawa 2004.
21. Ustawa o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu z 14 grudnia 1994.
22. B. WINIARSKI (red.), *Polityka gospodarcza*, PWN, Warszawa 2006.
23. M. WOJDYŁO-PREISNER, *Profilowanie bezrobotnych jako metoda przeciwdziałania długookresowemu bezrobociu*, WN UMK, Toruń 2009.

Abstract. This paper is comprised of two parts: part one contains theoretical speculations and part two reports on empirical studies conducted among students.

A few selected attempts to define and understand unemployment, are presented at the beginning of part one. Economic, social and psychological factors are described, as well as the position of Catholic Social Sciences. The positive and negative effects of unemployment are presented in the theoretical part of the paper. The economic and social effects are distinguished, focusing specifically on those which have an obvious influence on personal and family security, as well as, the psychological and physical well being of people affected by unemployment. Part one is concluded by remarks on the counteraction of unemployment, where national institutions play an important role.

In the second part of the article, fragments of demoscopic studies are presented. Their aim was to collect opinions on the functioning of the job market, as well as the positive and negative effects of unemployment. The findings were presented along with examples of responses illustrating the effects of unemployment on personal and family security.